

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

Кельбя С.Г.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
ПВНЗ "Буковинський університет"

Леко Б.А.,
канд. психол. наук, доцент кафедри
філологічних дисциплін
ПВНЗ "Буковинський університет"

ВІКТИМНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ

У статті аналізується поняття віктимності, розглядаються її види, типи, форми прояву та роль у процесі скоєння злочину. Автори доводять, що профілактика віктимності особистості та соціальної є важливим фактором і передумовою попередження правопорушень і зростання злочинності в суспільстві.

Ключові слова: віктимологія, віктимність, злочин, потерпілий, жертва, профілактика віктимності.

В статье анализируется понятие виктимности, рассматриваются её виды, типы, формы проявления и роль в процессе совершения преступления. Авторы доказывают, что профилактика виктимности личности и социальной является важным фактором и предпосылкой предупреждения правонарушений и увеличения преступности в обществе.

Ключевые слова: виктимологія, виктимність, преступление, потерпевший, жертва, профилактика виктимности.

The article analyzes the concept of victimization, and considers its types, species, forms of manifestation and role in the process of committing the crime. The authors prove that the prevention of the

victimization of the individual and social is an important factor and a background for the prevention of delinquency and increase crime in society.

Keywords: victimology, victimization, crime, injured person, victim, prevention of the victimization.

Постановка проблеми. Поняття «віктимологія» досі залишається невідомим не лише для більшості наших громадян, але й для значної кількості науковців, у тому числі в сфері юриспруденції, хоча сама наука (початково-кримінальна віктимологія, зараз – комплексна самостійна наука) уже кілька десятиліть існує й успішно розвивається на теренах України, поступово набуваючи прикладного характеру. Особливо актуальною стає віктимологія, її практичні дослідження та профілактичні ідеї в наш час, коли через кризову ситуацію в країні значна частина її населення перебуває у стресовому стані, що полегшує процес її віктимізація, а дехто – цілком усвідомлює себе жертвою життєвих обставин. Крім того, давно помічена кореляція поведінки у зв'язці «злочинець – постраждалий» і те, що деякі потенційні жертви здатні провокувати скоєння злочину, що закономірно викликає проблемне питання, яке гостро потребує відповіді, оскільки вона може вплинути як на кваліфікацію злочину, так і на визначення міри покарання винного: наскільки сама жертва злочину винна у тому, що з нею сталося? Враховуючи, що для значної кількості постраждалих те, що вони стали жертвою злочину, не є випадковим, а зумовлено їх поведінкою, психологічними особливостями, життєвим досвідом і вихованням, тобто наявністю у них певних віктимних схильностей, стає зрозумілою необхідність аналізу віктимної поведінки жертви. До речі, в останній час важливе місце у дослідженнях криміналістів приділяється аналізу ролі жертви у здійсненні злочину.

Аналіз дослідження даної проблеми. Вивчення різних аспектів віктимності та віктимної поведінки здійснювалося багатьма вченими, зокрема: Г. Гентігом, Б. Мендельсоном, Л.В. Франком, Д.В. Рівманом, К. Міядзавою, В.О. Туляковим, В.І. Полубинским, О.О. Андрониковою, В.Є. Христенко,

Б.Холистом, М.П. Долгових, ін., проте й досі проблеми віктимології потребують подальшого аналізу.

Виклад основного матеріалу. Віктимологія (від латинського «victim» – «жертва» та грецького «logos» – «докладно про що-небудь, вчення») у буквальному перекладі означає «наука, вчення про жертву». Створення віктимології пов'язується з іменами Г. Гентіґа та Б. Мендельсона. Віктимологія вивчає закономірності поведінки жертви, процеси перетворення людини на жертву злочину, соціальні процеси, внаслідок яких окремо взяті індивіди та цілі соціальні групи стають постраждалими.

Згідно Л. В. Франку, головними функціями віктимології є: отримання нової інформації про причини злочинності, про механізм злочинної поведінки з метою її використання в процесі попередження злочинів; про механізм взаємозв'язку злочинця та постраждалого від злочину; оцінка справжнього стану злочинності завдяки аналізу віктимізації; використання віктимологічної інформації в процесі призначення покарання та для вдосконалення процесу компенсації шкоди потерпілим від злочину [8].

До основних понять віктимології Л. В. Франк відносив: поняття віктимізації як процесу перетворення особи на жертву злочину; поняття віктимності як схильності особистості ставати жертвою злочину в результаті її способу дії, соціальних, психологічних і демографічних характеристик; поняття зв'язку «злочинець – потерпілий» як системи стосунків суб'єктів у межах криміногенної ситуації, що значно впливає на розвиток і походження злочинної поведінки.

Основним категоріальним поняттям віктимології є віктимність. Це поняття введене в науку Л. В. Франком, який вважав, що «поведінка людини може бути не лише злочинною, але й необачною, ризикованою, легковажною, іноді – провокаційною, отже, небезпечною для самої людини, що збільшує можливість злочинної дії проти неї. У цьому сенсі додаткового значення набувають й інші характеристики особистості: вік, стать, соціальний статус, соціальні ролі, професія, готовність діяти в критичній ситуації певним чином, оточення, конкретна ситуація, поведінка третіх осіб і т. ін.

Поєднання цих суб'єктивних і об'єктивних факторів (не обов'язково усіх) і їх взаємодія визначають можливість, «здатність» особи стати потерпілою від злочину» [8].

В.О. Туляков розглядає віктимність як відхилення від норм безпечної поведінки, яке реалізується у сукупності соціальних (статусні характеристики рольових жертв і поведінкові відхилення від норм індивідуальної та соціальної безпеки), психічних (патологічна віктимність, страх перед злочинністю й іншими аномаліями) та моральних (інтеріоризація віктимогенних норм, правил поведінки віктимної та злочинної субкультури, віктимні внутріособистісні конфлікти) проявів [6].

Зараз віктимність розуміють як сукупність властивостей людини, обумовлених комплексом соціальних, психологічних і біофізичних умов, що сприяють дезадаптивному стилю реагування суб'єкта, який приводить до шкоди для його фізичного чи психічного здоров'я. Однак, дане поняття тлумачать не лише як схильність окремих людей стати жертвою злочину, але і як нездатність суспільства та держави захистити своїх громадян.

Тому вивчення поведінки потерпілих все більше цікавить учених і практиків. Це зумовлено тим, що у ряді випадків остаточне прийняття рішення щодо здійснення злочину в значній мірі залежить від поведінки потерпілих. Тільки вивчивши механізм злочинної поведінки з урахуванням особистості та поведінки потерпілого, можна виробити ефективні заходи попередження правопорушень і об'єктивно визначити адекватні міри впливу.

За ступенем зв'язку зі злочинною поведінкою віктимність може проявлятися у двох формах: евентуальна (від лат. «*eventus*» – випадок) і децидивна (від лат. «*decido*» – рішення) віктимність. Евентуальна (потенційна) віктимність означає можливість за певних обставин, випадку чи ситуації стати жертвою злочину. Децидивна віктимність (віктимність у дії) включає девіантну поведінку, цілепокладання, які служать каталізатором злочину [6].

К. Міядзава виділяв загальну віктимність, що залежить від соціальних, рольових і гендерних характеристик жертви, та спеціальну, що реалізується в установках, властивостях і

атрибуціях особистості. Накладання ж цих типів віктимності збільшує віктимність особистості [7].

Деякі вчені називають два конститутивні типи віктимності [6]: особистісну (як об'єктивно існуючу в людини якість, що виражається у суб'єктивній здатності окремих індивідів завдяки сформованій у них сукупності психічних Властивостей ставати жертвами певного виду злочинів в умовах, коли була реальна й очевидна для повсякденної свідомості можливість уникнути цього) та рольову (як об'єктивно існуючу в даних умовах життєдіяльності характеристику окремих соціальних ролей, що виражається в небезпеці для осіб, які їх виконують, незалежно від своїх особистісних якостей бути схильними до певного виду злочинних посягань власне тільки через виконання такої ролі). Зазначається, що особистісна віктимність часто актуалізується у формі відверто провокаційної поведінки потенційних жертв, які при цьому і не усвідомлюють, що саме їх поведінкова активність прямо підштовхує партнера до насилля. Така поведінка особливо в екстремальних чи незвичних ситуаціях стимулює прояв агресії з боку авторитарних особистостей [5].

Зауважимо, що крім індивідуальної віктимності існує віктимність масова, тобто віктимність як соціальне явище, до якої відносяться групова віктимність, об'єктно-видова (віктимність як передумова та наслідок різних видів злочинів), суб'єктно-видова віктимність (як передумова та наслідок злочинів, які вчинюються різними категоріями злочинців). Масова віктимність – відображення стану суспільства – виражається в сукупності усіх жертв і актів нанесення шкоди злочинами фізичним особам на певній території у певний час і спільних для населення і його груп потенцій вразливості, що реалізуються у різних віктимних проявах, які по-різному детермінують здійснення злочинів і нанесення шкоди.

При цьому виділяється «нормальний» рівень віктимності, властивий особистості з хорошою адаптацією, «середньостатистичний» рівень, що залежить від конкретних соціальних умов і прийнятої соціокультурної норми віктимності, і «високий» рівень віктимності, пов'язаний зі специфічними якостями особистості, що підвищують ступінь її вразливості та знижують рівень адаптації [1].

На погляд Д. В. Рівмана, дані віктимологічного характеру мають значення не менше, ніж інформація про злочинців. Роль жертв злочинів у виникненні, розвитку ситуацій злочинів часто дуже значна, а, отже, необхідний аналіз кримінологічно значимих ролей жертв і врахування усіх віктимологічних обставин як вихідної бази для конкретних висновків приватного (по окремих карних справах) і узагальнюючого (тактико-методичного) характеру [4, с. 48].

Жертва злочину визначається як будь-яка особа (соціальна група, інститут, спільність), якій нанесена шкода чи пошкодження іншою особою, яка почувається потерпілою, повідомляє про це публічно, нормативно перевірено як потерпіла, і, отже, має право на допомогу від державних, суспільних чи приватних служб. З погляду кримінальної віктимології жертвою злочину визнається лише особа, яка постраждала від забороненої національним карним законом дії (чи бездіяльності).

Віктимологічна профілактика – одне з найважливіших напрямків боротьби зі злочинністю, коли попереджувальні зусилля реалізуються, не з боку злочинця, а від жертви. Це діяльність правоохоронних органів, суспільних організацій, соціальних інститутів з виявлення та усунення обставин, що формують (провокують) «винувату» поведінку жертви, установки людей, які складають групу кримінального ризику, та застосування до них профілактичних заходів. Це цілеспрямований спеціалізований вплив на фактори, що обумовлюють чи сприяють віктимності, пов'язаній з неправомірною чи аморальною поведінкою громадян, а також на осіб з такою поведінкою.

На думку Д. В. Рівмана, віктимологічна профілактика злочинів складається з трьох основних напрямків [4]: 1) загальна профілактика, спрямована на виявлення та корекцію поведінки віктимогенних соціальних груп; 2) індивідуальна віктимологічна профілактика, спрямована на виявлення потенційних потерпілих, їх навчання та захист і на захист і корекцію поведінки реальних потерпілих від злочинів; 3) профілактика конкретних злочинів з використанням віктимологічної інформації і тактичних можливостей зупинення злочинів певного типу залежно від властивих їм віктимологічних

особливостей.

На думку більшості спеціалістів, зміст віктимологічної профілактики злочинів включає діяльність, спрямовану на виявлення, усунення чи нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку й обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику та конкретних осіб з високим рівнем віктимності та вплив на них з метою відновлення чи активізації їх захисних властивостей, а також розробку чи вдосконалення наявних спеціальних засобів захисту громадян від злочинів і подальшої віктимізації [2].

Узагальнюючи, зауважимо: 1) механізм злочину має розкриватися не лише через правопорушника чи злочинця, але й через жертву; 2) необхідне комплексне, системне визначення поняття віктимності як біологічного, психологічного, соціального та морального відхилення (порушення), закріпленого у звичних формах поведінки людини, що обумовлює потенційну чи реальну (реалізовану) схильність особи ставати жертвою злочину при можливості уникнути цього; 3) останніми роками проблема злочинності глибоко аналізується вченими – представниками різних наук; 4) дослідження причин віктимізації, виявлення особистісних властивостей, що сприяють становленню віктимної поведінки, важливе для пошуку заходів профілактики конфліктів, боротьби зі злочинністю та зниження рівня віктимізації населення.

Література:

1. Андроникова О.О. Виктимное поведение подростков : факторы возникновения и профилактика : [монография] / О.О. Андроникова. – Новосибирск : НГИ, 2005. – 300 с.
2. Криминология: учебник для вузов / Под ред. А.И. Долговой. – М. : Норма, 2007. – 912 с.
3. Ривман Д. В. Виктимология : [Монография] / Д.В. Ривман, В.С. Устинов. – Н. Новгород : Нижегородский юридический институт МВД РФ, 1998. – 211 с.
4. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д.В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с. – (Серия «Учебники для вузов»).
5. Селигман М. Новая позитивная психология / М. Селигман. – М. : София, 2006. – 368 с.
6. Туляков В. А. Виктимология / В. А. Туляков. – Одесса :

Одесская национальная юридическая академия, 2003. – 148 с.

7. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии : [Пер.с яп.] / К. Уэда / Под. общ. ред. и с вступ. статьей Н.Ф. Кузнецовой и В. Н. Еремина. – М. : Прогресс, 1989. – 256 с.

8. Франк Л.В. Виктимология и виктимность. Об одном новом направлении в теории и практике борьбы с преступностью : Учебное пособие / Л. В. Франк. – Душанбе, 1992. – 113 с.

УДК 343.242

Мирошниченко Н.М.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
кримінального права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ВИХОВНІ ЗАХОДИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У науковій статті досліджується зарубіжний досвід застосування виховних заходів до неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення. Визначаються спільні риси та особливості правової регламентації і виконання виховних заходів у таких державах, як: Німеччини, Голландії, Швейцарії, Литви. Пропонується доповнити діючу систему примусових заходів виховного характеру ст. 105 КК України. Крім того обґрунтовується позиція щодо необхідності зниження віку застосування таких заходів до 7 років.

Ключеві слова: виховні заходи, виховні установи, неповнолітній, покарання, підліток, санкція.

В научной статье исследуется зарубежный опыт применения воспитательных мер к несовершеннолетним, совершившим уголовные правонарушения. Определяются общие черты и особенности правовой регламентации и исполнения воспитательных мер в таких странах, как: Германии, Голландии, Швейцарии, Литвы. Предлагается дополнить действующую систему принудительных мер воспитательного